

Олена Пастушенко,

головний спеціаліст
департаменту атестації кадрів МОН України,
канд. філолог. наук

Дисертаційні дослідження вітчизняної періодики у книгознавстві, бібліотекознавстві та бібліографознавстві в аспектах соціальних комунікацій (1998–2013)

Розглядаються дисертаційні дослідження вітчизняної періодики, що охоплюють галузі філологічних, історичних наук, книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства та соціальних комунікацій.

Ключові слова: преса, журнальні видання України, дисертаційні дослідження, соціальні комунікації, бібліотечна періодика, пресознавство.

Direction, content of dissertations that are dedicated to studies of press covering science fields of philology and history science, bibliography, library sciences, bibliography, social communications.

Keywords: press and periodics in Ukraine, dissertations studies, pressology.

Комплексна дисципліна «Книгознавство, бібліотекознавство та бібліографознавство» як спеціальність атестаційної системи була введена у 1997 р. Раніше ці галузі знання існували у межах спеціальностей 05.25.03 – «Бібліотекознавство, бібліографознавство» та 05.25.04 – «Книгознавство», а захисти відбувалися за спеціальностями педагогічних, філологічних та історичних наук. Створення самостійної Вищої атестаційної комісії України сприяло формуванню нових напрямів дослідження і спеціальностей. Спочатку ці спеціальності були віднесені, як і в СРСР, до «Документальної інформації» (див. постанову президії Головної ради ВАК України № 1/9 від 13 травня 1993 р.).

Розроблення власної концепції національної науки спричинило оновлення номенклатури спеціальностей, уточнення галузей науки відповідно до потреб і тенденцій її розвитку в Україні та з урахуванням світового досвіду. Новий Перелік спеціальностей наукових працівників було введено відповідно до наказу Вищої атестаційної комісії України від 13 березня 1997 р. № 86. В результаті з'явилася об'єднана спеціаль-

ність 07.00.08 – «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» з правом захисту з історичних, педагогічних та філологічних наук. Таке об'єднання цілком логічно впливало із самої сутності спеціальності, що мала своїм об'єктом сукупність дисциплін, зосереджених на вивченні книги та книжкової культури у широкому їх розумінні. Крім того такий крок дав змогу об'єднати низку взаємопов'язаних питань: історію, теорію книги та періодики, процес створення книги, циркуляції її у суспільстві, формування фондів бібліотек, функцій науково-пошукових систем, представлених у бібліотеках, а також виховне значення книги в соціокультурному середовищі, навчальному процесі та освіті.

Цей період характеризувався розвитком методологічних засад книгознавчих, бібліотекознавчих і бібліографознавчих досліджень в історичних та педагогічних науках [1].

Інтенсивний розвиток інформаційного суспільства на початку ХХІ ст. призвів до зростання кількості перспективних спеціальностей соціально-комунікаційного циклу, формування окремого напрямку соціальних комунікацій, у т. ч. і у

спеціальності «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство». З опануванням світових тенденцій розвитку сучасних науково-інформаційних систем, процесів формування електронного (цифрового) середовища докорінно змінився характер видавничої, бібліотечно-бібліографічної діяльності, почала наростати необхідність їх теоретико-методологічного осмислення. Все це, у кінцевому підсумку, трансформувало процеси створення документальних ресурсів інформаційних центрів та бібліотек, активізувало участь останніх у комунікаційних процесах суспільства.

Враховуючи це, 2007 р. було проведено реорганізацію спеціальності 07.00.08 – «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство». Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2006 р. за № 1718 «Про доповнення переліку галузей науки, з яких може бути присуджений науковий ступінь» та наказу Вищої атестаційної комісії України від 14 грудня 2007 р. за № 867 «Про внесення змін і доповнень до Переліку спеціальностей, за якими проводяться захисти дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата наук і доктора наук, присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань», номенклатура наукових спеціальностей поповнилася новою галуззю «27 – Соціальні комунікації», де було відкрито декілька спеціальностей: 27.00.01. Теорія та історія соціальних комунікацій; 27.00.02. Документознавство, архівознавство; 27.00.03. Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство; 27.00.04. Теорія та історія журналістики; 27.00.05. Теорія та історія видавничої справи та редагування; 27.00.06. Прикладні соціально-комунікаційні технології; 27.00.07. Соціальна інформатика.

Науковій спеціальності «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство», крім захисту дисертацій на здобуття ступеня доктора і кандидата із соціальних комунікацій, дозволявся в межах галузі 27 захист на здобуття ступеня доктора і кандидата з історичних наук.

Чергове підтвердження низки спеціальностей відбулося в 2011 р., коли вийшов спеціальний наказ МОНмолодьспорт України щодо номенклатури спеціальностей [2].

Методологічні засади нового напрямку були зроблені відомим ученим у галузі масових комунікацій, директором Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, професором В. В. Різуном [3]. Він виокремив основні (базові) функції соціальної ко-

мунікації як виду публічного спілкування (інформаційного, експресивного, прагматичного), а також обґрунтував існування напряму соціальних комунікацій. В. В. Різун очолив першу експертну раду ВАК України з соціальних комунікацій на підставі постанов Вищої атестаційної комісії України від 17 січня 2008 р. за № 1-06/1 та від 13 лютого 2008 р. за № 41-06/2.

Рішення про розширення номенклатури спеціальностей ВАК України набуло стратегічного значення, адже спричинило інноваційну перебудову цієї наукової галузі в Україні у руслі сучасних світових тенденцій у розвитку інформаційного суспільства. Першим кроком у цьому напрямі стало реформування ВАК України, що відбулося у 2010 р. відповідно до указу Президента України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» № 1085/2010 від 9 грудня 2010 р., згідно з яким Вища атестаційна комісія України була ліквідована, а її функції були передані Міністерству освіти і науки, молоді та спорту України.

Розвиток галузі соціальних комунікацій стимулював подальше удосконалення змісту та обсягу цих дисциплін, поглиблене вивчення теоретико-методологічних засад даних наук, їх методів та завдань. Ще на початку ХХІ ст. (до 2007 р.) в надрах інших наукових дисциплін було підготовлено когорту спеціалістів, учених-філологів, учених-істориків, котрі успішно почали працювати в галузі соціальних комунікацій, захищали дисертації, які за своїм змістом належали також до соціокомунікаційного напрямку. Серед цього дисертаційного ряду були й дослідження з питань книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства.

Значний вплив на розвиток методології соціальних комунікацій у галузі книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства справили праці російського вченого А. В. Соколова, де узагальнені авторські підходи до метатеорії соціальних комунікацій, розкрито їхній зв'язок із вказаними дисциплінами [4]. Теоретичні положення А. В. Соколова ґрунтуються на розумінні соціальної комунікації як руху смислів у просторі і часі. Використовуючи такий підхід, він розкриває закономірності, розглядає рівні, види, форми соціальних комунікацій, характеризує комунікаційні потреби, канали, типологію соціально-комунікаційних каналів, еволюцію комунікацій та соціальної інформатики тощо. Особливу увагу вчений приділив інформаційному підходу до

соціальних комунікацій, охарактеризував систему соціально-комунікаційних наук. Книгознавство, бібліотекознавство та бібліографія віднесені ним до культурологічних наук (в т. ч. й інші прикладні науки стосовно документальних комунікацій). Також було виокремлено історію і теорію масових комунікацій, журналістику тощо. Бібліографознавство та бібліополістика розглядаються російським дослідником як комунікаційні канали.

В Україні соціокомунікаційні підходи А. В. Соколова до розуміння книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства набули подальшого розвитку, конкретизації у працях харківських учених В. М. Шейка, В. О. Ільганаєвої, Н. М. Кушнарєнко, А. А. Соляник. Висвітлюючи систему комунікаційних зв'язків харківської наукової школи книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства, вітчизняні дослідники характеризують її як багаторівневу, відкриту, загальнодоступну, широкомасштабну структуру, якій притаманні єдність наукової проблематики, спільність методології, методики, техніки, технології та організації наукових досліджень. Вона вирізняється потужною суб'єкт-суб'єктною та суб'єкт-об'єктною взаємодією на внутрішньому і зовнішньому контурах її діяльності. Характеризуючи основні інституціональні ознаки наукових шкіл Харківської державної академії культури, автори подають відомості про захищені кандидатські та докторські дисертації з означеного наукового напрямку [5].

Отже, можна констатувати, що і в українському книгознавстві, бібліотекознавстві, бібліографознавстві почався процес нарощування дисертаційних досліджень такої спеціальності, як соціальні комунікації.

Одночасно відбувається й поповнення спеціальності докторами і кандидатами наук з цієї спеціальності. Адже в Україні право захисту за спеціальністю «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» у галузі соціальних комунікацій було надано вже існуючим на той час спеціалізованим ученим радам при: Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (1993 р.) – із захисту докторських дисертацій (кандидатських); Київському національному університеті культури і мистецтв України (1993 р.) – із захисту кандидатських дисертацій; Харківській державній академії культури (1997 р.) – із захисту докторських дисертацій.

Напрямок книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства, в рамках якого дисертанти вивчають теорію, закономірності, особливості роз-

витку книговидавничої, книготорговельної, бібліотечної, інформаційно-аналітичної та бібліографічної діяльності за останні п'ять років значно актуалізувався.

За період існування галузі «Соціальні комунікації» (2007–2013 рр.) було захищено 11 докторських дисертацій за спеціальністю «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство»: в галузі соціальних комунікацій – І. О. Давидова (2008), Г. В. Шемяєва (2009), В. А. Маркова (2011); Т. Ю. Гранчак (2012); історичних наук – Б. З. Якимович (2008); С. М. Мішук (2009); В. С. Пашкова (2010); Н. В. Стрішенець (2012). Станом на вересень 2013 р. в галузі соціальних комунікацій захищено дисертації К. В. Лобузіною, Т. В. Добко, О. Кобелевою.

За цей же час захистилося 62 кандидати наук: 28 – історичних та 34 – із соціальних комунікацій (станом на 2012 р.).

Галузь соціальних комунікацій передбачає широкий предмет досліджень, у ньому багато спільних для різних спеціальностей об'єктів дослідження. Таким об'єктом, наприклад, є періодика, яка досліджується у різних суспільних гуманітарних науках за різними спеціальностями. Оскільки дана галузь об'єднала низку спеціальностей соціально-комунікаційного циклу, які раніше існували у філологічних, історичних та педагогічних науках, це створило широкі можливості їх інтеграції. Однак, цей процес лише почав набирати сили. Яскраво демонструє свої інтеграційні можливості як об'єкта соціальних комунікацій вітчизняна періодика.

Увага до останньої як до інтеграційного об'єкта не є випадковою, оскільки періодичні видання існують в усіх сферах соціальних комунікацій – мас-медійній, політичній, науковій, культурній, вони активно впливають на суспільні відносини, розвивають глобальний інформаційний простір. Розвиток означеної наукової галузі значною мірою демонструють дисертаційні дослідження, які характеризують інноваційний розвиток науки. Вони є усталеною формою достовірних наукових досліджень завдяки кваліфікаційному характеру цих праць та атестаційному механізму утвердження їх у науці.

На сьогодні історіографічних праць, які б відстежували загальні тенденції розвитку дисертацій, присвячених періодичній пресі у галузі соціальних комунікацій (2008–2012 рр.) у контексті книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства в Україні, поки що не існує.

Частково це питання висвітлюється у працях і дисертації Л. А. Литвинової (2013). Хоча спеціального акцентування на розвиток соціально-комунікаційного аспекту праць з книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства авторка не робить [6]. У праці Л. В. Глазунової дана оцінка розвитку бібліографознавчих дисертацій, які розглядалися як індикатор розвитку бібліографічної науки в Україні на сучасному етапі, а ось дисертацій щодо історичної бібліографії періодики дослідниці не окреслює [7].

Загальний огляд дисертаційних праць з цього питання зроблено нами у спеціальній статті, де наведено відомості про дисертації, присвячені історії та теорії преси, захищені упродовж 1991–2011 рр. [8]. Проведений бібліометричний та бібліографічний аналіз показав: загалом цей напрям розвивається досить інтенсивно і у різних напрямках, що свідчить про його актуальність. Дослідження періодики (преси, журнальних видань) у сфері атестаційної справи представлені понад 130 дисертаціями, захищеними у 1994–2013 рр. Переважна більшість з них – за спеціальністю теорія та історія журналістики, серед них 31 – на здобуття доктора наук.

Хронологічно найбільше дисертацій присвячено пресі як джерелу вивчення національно-культурної політики та національно-культурному руху у різні періоди: останньої чверті XIX – поч. XX ст.; 1905–1914 рр., Української революції (національно-визвольних змагань) 1917–1920 рр.; 1920–1930-х років XX ст.; часів нацистської окупації; 50–60-х років, а також сучасний період (релігійна преса, преса політичних партій, засоби масової інформації новітньої України, преса у державотворчих процесах, електронні журнали у системі інформаційних ресурсів).

Важливим тематичним напрямом є роль преси в історії українського державотворення. За останні роки тут домінує сучасна проблематика, присвячена пресі періоду незалежності та її функціям [9].

Дослідження періодики підкріплюються інтенсивним розвитком бібліографії з історії преси та наукових журнальних видань в Україні [10].

Якщо взяти предметно-географічну ознаку, то тут вивчалися як загальноукраїнський, так і регіональний аспекти, зокрема, преса Західної України (Північної Буковини, Галичини, Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя), Київщини, Луганщини, Катеринославщини, Кіровоградщини, Наддніпрянщини, Запоріжжя, півдня України, південного степового регіону Російської імперії).

Низка дисертаційних досліджень присвячена конкретним часописам та газетам, серед них коломийський журнал «Жіноча доля», «Киевлянин», «Украинская жизнь», «Українська книга», «Стрілець», «Українська хата», «Нова Україна», «Буковина», «Літературно-науковий вісник», «Бібліологічні вісті», «Университетские известия» «Слово і час», «Труды Киевской духовной академии», «Краєзнавство», «Український історик», «Громадська думка» / «Рада», «Волинь», «Червоний шлях», «Українське слово» та «Нове українське слово», «Молода Україна» тощо. Однак ці дослідження проводилися переважно в межах таких дисциплін, як журналістика (теорія та історія), історія України.

Якщо орієнтуватися на предметно-тематичний критерій, то об'єктами дисертаційних досліджень виступали: роль преси у національно-культурному русі України; типологія сучасної преси; таборова преса першої половини XX століття; преса української еміграції (Австралія, США, Канада, Європа); газетна періодика України і Польщі; преса національних меншин України (кримськотатарська); преса української соціал-демократії; газетні видання в Російській імперії на початку XX ст., становлення західноукраїнської молодіжної преси, спортивна періодика, мистецькі періодичні видання, жіноча та дитяча преса.

Нині набувають ваги дослідження релігійної преси. Якщо у 2001 р. була захищена перша дисертація у цій сфері, то станом на початок 2013 р. їх уже налічується 11 (одна з них докторська, 10 – кандидатських) [11].

Серед такого масиву дисертацій в галузі періодики дослідження з книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства становлять незначний відсоток. Формально їх за весь період існування спеціальності нараховується усього дев'ять і то лише кандидатські. Водночас ці дослідження є важливою ознакою формування нових аспектів цих дисциплін. Хоча запровадження галузі соціальних комунікацій відбулося наприкінці 2007 р., усі дисертації, захищені в цій сфері, починаючи з 1998 р., мають яскраво виражений соціокомунікаційний зміст. Тут можна виокремити чотири напрями досліджень.

1. Історія преси і періодики – дослідження фахової книгознавчої, бібліотекознавчої та бібліографознавчої періодики [12]. Часопис «Бібліологічні вісті» аналізувала Н. Г. Солонська, яка в 1997 р. захистила дисертацію на тему «Бібліологічні вісті» як явище української книгознавчої думки

20-х – початку 30-х років XX століття» [13]. Дослідженню сприяла бібліографічна праця Г. І. Ковальчук, присвячена часопису [14]. У дисертації часопис розглядається як осередок книгознавчої думки. Значна увага у дисертації приділена авторському складу, найкращим представникам української історичної та філологічної науки, які присвятили своє життя розвитку бібліологічної науки, структурі часопису, перспективним напрямам його діяльності.

Іншим сучасним книгознавчим явищем стала дисертація Т. С. Гринівського, присвячена часопису «Книгарь» як осередку вивчення видавничої справи в Україні періоду визвольних змагань (1917–1920 рр.) [15].

У дослідженні Т. С. Гринівського розглядаються різні аспекти історії часопису, передумови його заснування та розвитку, аналізуються завдання, структура, архітектоніка, змістове наповнення та методика подання публікацій. Встановлено авторів видання, систематизовано та проаналізовано статейні та рецензійні матеріали «Книгаря», показано його поліфункціональність. Відзначається, що крім наукових книгознавчих та публіцистичних статей, інформацій, часопис постійно публікував рецензії на українські книги з питань відчизняної культури, бібліографічні огляди нових українських видань, подавалися огляди бібліотек, аналізувалися питання бібліотечних класифікацій, праці з бібліотечних технологій, стандартизації бібліотечної справи, каталогізації.

У дисертації І. М. Плехової охарактеризовано фаховий часопис «Українська книга» (1937–1943), що спеціалізувався на питаннях книгознавства й бібліографії. Наприкінці 1930-х рр. він був єдиним центром національної книгознавчої думки в Україні [16]. Дослідниця проаналізувала розвиток вітчизняної фахової книгознавчої періодики кінця XIX – початку XX ст., запропонувала періодизацію розвитку книгознавчої преси, висвітлювала концептуальні засади діяльності часопису «Українська книга», його художньо-технічне оформлення, специфіку маркетингової стратегії. І. М. Плехова акцентувала увагу на особливостях співпраці редакції часопису з провідними українськими науковцями. Встановлено авторство статей, оприлюднених під шифрованими та дешифрованими криптонімами, розглянуто проблемно-тематичну палітру публікацій часопису. Наведено статистичні дані діяльності українських видавництв, які працювали у період існування львівського журналу.

Часописи бібліотечного та книгознавчого спрямування періоду української незалежності (1991–2005) розглянув у своєму дисертаційному дослідженні Л. І. Бейліс [17]. Він проаналізував вітчизняну фахову бібліотечну періодику, яка постала в Україні, починаючи з 1990-х рр.

У дисертації ґрунтовно проаналізовані часописи «Бібліотечний вісник» (видавець – Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського), «Вісник Книжкової палати», «Бібліотечна планета» (Національна парламентська бібліотека України), «Світ дитячих бібліотек», «Бібліотечний форум», «Бібліотекознавство. Документологія. Інформологія» (Державна академія керівних кадрів культури та мистецтв). Наголошується, що саме ці часописи утворюють національну систему української фахової бібліотечної періодики. До національної системи фахових періодичних видань автор відносить й наукові збірники Харківської державної академії культури і мистецтв, Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київського національного університету культури і мистецтв, Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника, які видаються як щорічники, або в якості видань, що продовжуються. Крім того, проаналізовано низку журнальних видань, інформаційних бюлетенів, які випускаються державними або обласними бібліотеками і є виданнями, що продовжуються.

Охарактеризовано інформаційні бюлетені як підвид серіальних українських бібліотекознавчих видань, які виходять у світ з 1992 р., зокрема, «Бібліотеки України – юнацтву. Досвід. Проблеми. Перспективи» (1992–1996), «Бібліосвіт» (Державна юнацька бібліотека України); «Вісті з бібліотек» (Львівська ОУНБ), «Бібліотеки Київщини: Досвід. Проблеми. Перспективи» (Київське обласне управління культури і Київська обласна бібліотека для дітей); «Пульс бібліотечного життя» (Управління культури Херсонської держадміністрації і Херсонська обласна універсальна бібліотека ім. О. М. Горького); дайджест «В бібліотеках області. Інформація. Досвід. Реклама» (Управління культури Сумського облвиконкому і Сумська обласна універсальна наукова бібліотека); інформаційний дайджест «В досьє бібліотекаря» (Запорізьке управління культури облдержадміністрації та Обласна універсальна наукова бібліотека ім. О. М. Горького); «Библиокрым» (Міністерство культури Автономної Республіки Крим і Фонд підтримки бібліотек), «Бібліоімпульс» (Кіровоградська обласна бібліотека юнацтва); «Ка-

лейдоскоп цікавих фактів» (Полтавська обласна бібліотека юнацтва ім. Олеса Гончара).

Л. І. Бейліс включає до періодичних видань збірник КНУКіМ «Соціально-психологічні проблеми бібліотечної професіології, менеджменту та маркетингу послуг» (К., 1998), щорічник «Бібліотечна наука, освіта, професія у демократичній Україні» (з 1999 р.), де розкриваються наукові проблеми бібліотечної професіології. Крім того, дослідник аналізує «Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського» (з 1998 р.) – найбільш ґрунтовне фахове видання, яке віддзеркалює широкий спектр проблем сучасного бібліотекознавства, бібліографознавства та книгознавства, а також «Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника», що спеціалізуються на вивченні фондів українки, особливо у західних областях країни, а також вирізняється новими підходами до вирішення бібліотекознавчих проблем.

Автором визначено місце згаданих видань у системі професійної комунікації, проаналізовано авторський склад видання, встановлено головних редакторів і членів редколегій, визначено жанри документальних джерел наукової інформації тощо.

У дисертації В. Є. Сошинської «Професійна комунікація як фактор розвитку книжкової галузі» розкривається понятійний апарат і сутність професійної комунікації, внесок науково-дослідних установ, товариств та громадських об'єднань у формування системи галузевої комунікації у книжковій сфері. Фахова книгознавча періодика розглядається нею як основний канал професійної комунікації, визначається її зміст, структурні та функціональні особливості періодичних видань [18].

Проаналізовано (за періодами) бібліологічну періодику ХХ ст., а саме: «Книжные новости» (Одеса, 1909–1912), «Книгарь» (Київ, 1917–1920), «Книга» (Відень, 1921), «Книжка» (Станіславів, 1921–1923), «Книга» (Харків, 1923–1924) «Нова книга» (Харків, 1924–1925), «Радянський книгар» (Харків, 1929–1932), професійний науково-методичний збірник «Бібліотекознавство і бібліографія» (Харківський державний інститут культури, 1964–1992), газету «Друг читача» (Київ, 1960–1993), а також сучасні фахові часописи («Друкарство», «Книжковий Клуб+», «Книжник review», «Книжковий огляд» та ін.), видання провідних навчальних закладів, котрі готують фахівців для документно-інформаційної сфери (Київського національного університету культури і мистецтв, Харківської державної академії культури, Видавничо-

поліграфічного інституту НТУУ «КПІ», Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв). Не обійдено дослідницькою увагою й науково-професійні часописи наукових товариств і громадських організацій, зокрема – «Известия Одесского библиографического общества» (1911–1916), «Записки Украинского библиографического общества в Одессе» (1928–1930), «Українське книгознавство» (1922), «Книголюб» (1927–1932), «Українська книга» (1937–1943).

2. Дослідження наукової та культурно-просвітницької періодики як складника бібліотечних фондів. Як ми вже відзначали, у сучасному бібліотекознавстві та бібліографознавстві спостерігається активізація підготовки бібліографічних покажчиків з питань як газетної, так і журнальної періодики. Станом на початок 2012 р. основних бібліографічних джерел (довідників, покажчиків, каталогів, історико-бібліографічних досліджень) налічувалося близько 90 видань, а сьогодні їх число поповнилося ще декількома покажчиками газет, що вийшли в НБУВ (газети 1935–1940 рр.) [19]. Разом з тим, слід відзначити, що така розвинута бібліографічна джерельна база досить рідко стає предметом дисертаційних досліджень. Лише у 1998–1999 рр. було захищено три дисертації, присвячені бібліотечним фондам періодики та архівним джерелам з історії періодичних видань.

Дисертація, підготовлена Т. В. Коваль, присвячена журналам України 1917–1928 рр. у фонді Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як історико-книгознавчому джерелу. Дослідження має, насамперед, конкретно-історичне бібліотекознавче значення, адже воно розкриває процес формування журнального фонду Бібліотеки часописами, які були в обмеженому використанні у радянський період та недоступні широкому загалу. Дослідження виявило 659 назв таких журналів лише за 1917–1928 рр. Авторка розглядає теоретичні і методичні засади комплектування фондів бібліотек журнальною періодикою у ті часи, пропонує бібліотекознавчу типологічну класифікацію журналів за ознаками цільового призначення, за проблемно-тематичною спрямованістю, за видавничими характеристиками тощо. Дисертантка провела статистичний аналіз використання журнального фонду цього періоду на базі читачьких запитів з урахуванням професійних інтересів читачів [20].

У дисертації Л. А. Пинди «Українські сільсько-господарські видання Східної Галичини як джере-

ло бібліографічної інформації (20–30-ті роки ХХ століття)» (1999), проаналізовано 56 назв часописів та близько 500 серійних сільськогосподарських видань. Було зроблено фасетно-блочну класифікацію за ознаками типу, жанру, змісту матеріалу, цільового призначення, форми видань. Особлива увага приділена таким часописам, як «Сільський господар» з галузевими додатками, «Господарсько-кооперативний часопис», «Кооперативне молочарство», «Кредитова кооперація», «Кооперативна республіка» тощо. Розглянуто періодичні серії – «Економічна бібліотека», «Господарська бібліотека», «Видавництво красивого молочарного союзу «Маслосоюз», «Кооперативна бібліотека», «Бібліотека Ревізійного союзу українських кооператорів» та ін. [21].

У цьому ж тематичному руслі виконано дисертацію І. В. Клименко «Архіви українських часописів кінця ХІХ – початку ХХ ст. в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як джерело з історії редакційно-видавничої діяльності». Дослідниця розглядає комплексні джерела архівів таких громадсько-політичних, історичних та літературно-мистецьких часописів, як «Громадська думка» та її правонаступниця «Рада», «Киевская старина», «Літературно-науковий вістник», «Дніпрові хвилі», «Рідний край», «Сяйво». Розкривається історія створення видання, особливості редакційно-видавничого процесу, зміст, структура видань, їх цільове спрямування, охарактеризовано постаті редакторів [22].

3. Дослідження періодики як частини електронних інформаційних ресурсів бібліотек. Насамперед тут варто виокремити напрям, пов'язаний з формуванням електронних періодичних видань – нового типу он-лайн періодики, започаткований дисертацією Т. О. Ярошенко «Електронний журнал у системі інформаційних ресурсів бібліотеки: друга половина ХХ – початок ХХІ ст.» (2008) [23]. Авторка одна з перших розкрила значення інформаційно-комунікативних технологій для суспільства знань та веб-технологій нового типу електронних журналів, показала еволюцію наукового електронного журналу як засобу наукової комунікації, як складника інформаційних ресурсів бібліотеки. На час дослідження Т. О. Ярошенко виявила 60 таких журналів. Дисертантка запропонувала власне визначення електронного журналу як періодичного електронного видання, що є закінченим електронним ресурсом (гіпертекстовим, інтерактивним, мультимедійним тощо) і вміщує групу електронних документів (статей),

котрі пройшли редакційно-видавничу обробку та призначені для довготривалого зберігання, розповсюдження в комп'ютерних мережах у незмінному вигляді. У праці охарактеризовано основні типи та види електронного журналу залежно від способів їх створення (паралельні, оригінальні, комбіновані), розповсюдження та зберігання (локальні, мережеві), вартості та умов передплати (пакетні пропозиції, сплата за назву, сплата за архів та ін.), ліцензійних умов доступу (авторизація, Інтернет-протокол) тощо. Виокремлено переваги електронного журналу, досліджено стандарти стосовно їх пошуку та архівування, вказано на особливості управління колекціями електронних журналів у бібліотеках.

Електронні періодичні видання аналізуються і у дисертації С. В. Горової «Періодичні електронні видання в системі бібліотечних інформаційних ресурсів (на базі аналізу інтернет-видань кінця ХХ – початку ХХІ ст.)» (2012) [24]. У праці розкриваються перспективи використання періодичних електронних видань засобів масової інформації у бібліотечній діяльності, особливості формування ресурсу електронних періодичних видань, утвердження їх у практиці бібліотечного обслуговування, створення бібліотечних електронних періодичних видань як власних інформаційних продуктів, що ґрунтуються на аналітиці газетних фондів, періодики, інформаційних продуктів глобальної мережі. С. В. Горова наголошує, що електронні періодичні видання, в т. ч. і ті, що продукуються самими бібліотеками, хоча й орієнтовані на тематично локалізовані запити певних категорій користувачів та забезпечення інформаційного супроводу суспільно-політичної та економічної діяльності, набувають значення ефективних інструментів орієнтації у постійно зростаючих обсягах соціальної інформації.

4. Дослідження сучасної галузевої періодики. Так, у дисертації М. Б. Сороки «Становлення та розвиток системи реферування української наукової літератури (1991–2000 рр.)» [25] розроблено засади створення національної системи реферування української літератури, методику аналітико-синтетичного опрацювання потоку вітчизняної наукової літератури і системи реферування, визначено форматне та лінгвістичне забезпечення бази даних «Україніка наукова» (Українського реферативного журналу «Джерело») на веб-сервері Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та трьох галузевих серій: 1. Природничі науки; 2. Техніка. Промисловість. Сільське господарство.

рство; 3. Соціальні та гуманітарні науки. Мистецтво; 4. Медицина. Медичні науки.

Л. В. Присяжна аналізує періодичні видання газетного / журнального характеру, присвячені загальним економічним питанням або окремим галузям господарства. Зокрема, розкриває структуру і зміст сучасних економічних періодичних видань (газети «Коммерсант-Украина», «Бизнес», «Контракты» («Галицькі контракти»), «Деловая столица», «Инвестгазета», «Факты и комментарии», «Сегодня», «Дзеркало тижня»; журнали «Эксперт Украина», «Терминал» та «Комп@ньон»), простежує еволюцію змісту цих мас-медіа з часу їх заснування і до сьогодення, визначає місце кожного видання у системі періодики України [26].

Отже, як бачимо, на сьогодні чітко окреслились чотири напрями дисертаційних досліджень. Перший напрям – історія преси, журнальних видань та аналіз фахової книгознавчої, бібліотекознавчої та бібліографознавчої періодики (Н. Г. Солонська, Л. І. Бейліс, С. Гринівський, І. М. Плехова, В. Є. Сошинська). Цей ресурс є важливим джерелом, де зосереджений великий масив історико-культурологічної інформації. Охарактеризовані видання виступають необхідними каналами професійної комунікації як в історичній ретроспективі, так і в сучасному світі.

Другий напрям – дослідження наукової та культурно-просвітницької періодики як частини бібліотечних фондів (Т. В. Коваль, Л. А. Пинда, І. В. Клименко). У цих дослідженнях висвітлюються історичні аспекти та окремі сучасні питання галузевої періодики.

Третій напрям – питання розвитку електронної періодики, яка не має друкованих аналогів, а існує лише в мережі Інтернет і поповнює інформаційні електронні ресурси бібліотек (Т. О. Ярошенко, С. В. Горова). В дисертаціях аналізуються питання становлення такої періодики, виокремлюються її види, форми, розкривається зв'язок з бібліотечною діяльністю.

Четвертий напрям – сучасна галузева періодика, а саме, реферативні часописи (на прикладі наукового реферативного журналу «Джерело» (М. Б. Сорока) та економічна періодика (Л. В. Присяжна).

Огляд дисертаційних праць свідчить, що питання історії, теорії, методології вітчизняної періодики стають доволі потужним напрямом соціокомунікаційних досліджень, однак, ця проблематика поки що не знайшла належного відображення у дисертаційних працях з книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства, хоча тенденції

розвитку у цьому руслі вже окреслені. Важливою ознакою дисертаційних праць з цієї актуальної тематики є паритетність історичних та соціокомунікаційних підходів, які вивчають питання як у ретроспекції, так і сучасному інформацийному суспільстві.

Список використаних джерел

1. Кушнарченко Н. М. Методологічні засади книгознавчих, бібліотекознавчих і бібліографознавчих досліджень / Н. М. Кушнарченко // Вісн. Харк. держ. акад. культури : зб. наук. пр. – Х., 2004. – Вип. 14. – С. 82–96; Дубровіна Л. А. Методологічні засади історичних досліджень у бібліотекознавстві та документознавстві : базові принципи і поняття / Л. А. Дубровіна // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2005. – № 1. – С. 22–29.
2. Про затвердження Переліку наукових спеціальностей : наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України 14.09.2011 № 1057 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 78. – С. 215.
3. Різун В. В. Теорія масової комунікації: підруч. для студ. галузі «Журналістика та інформація». – К.: «Просвіта», 2008. – 260 с.; Різун В. В. Начерки до методології досліджень соціальних комунікацій [Електронний ресурс] // [Наукова сторінка професора Володимира Різун] / Інститут журналістики : [сайт]. – Електронні дані. Київ, 2011. – Режим доступу : joyn.kiev.ua/node 431.
4. Соколов А. В. Общая теория социальной коммуникации : учебное пособие. – СПб : Изд-во Михайлова В. А., 2002. – 461 с.
5. Кушнарченко Н. М. Соціальні комунікації – нова галузь наукових досліджень в Україні / Н. М. Кушнарченко, А. А. Соляник // Наука і соціальні проблеми суспільства : освіта, культура, духовність : матеріали V міжнар. наук.-практ. конф., 20–21 трав. 2008 р. – Х. : ХНПУ, 2008. – Ч. 2. – С. 4–6; Кушнарченко Н. Социальные коммуникации – новая научная отрасль / Н. Кушнарченко, А. Соляник // Науч. и техн. б-ки. – 2008. – № 8. – С. 41–48; Ильганаева В. А. Социальные коммуникации (теория, методология, деятельность) : словарь-справочник / В. А. Ильганаева. – Х. : КП «Городская типография», 2009. – 392 с.; Шейко В. Харківська наукова школа книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства: система комунікаційних зв'язків / Василь Шейко, Наталя Кушнарченко, Алла Соляник // Вісн. Кн. палати. – 2012. – № 10. – С. 45–48; № 11. – С. 1–6.
6. Литвинова Л. А. Дисертаційні дослідження з бібліотекознавства та бібліографознавства в Україні (2008–2011) / Л. А. Литвинова // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2011. – № 4. – С. 16–22; Литвинова Л. А. Сучасні тенденції дисертаційних досліджень зі спеціальності «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» (бібліометричний аналіз) / Л. А. Литвинова // Учений інфор-

маційного покоління: інновації, традиції та перспективи : зб. мат. III міжнар. наук. конф. молодих учених. – К., 2012. – С. 112–117; *Литвинова Л. А.* Дисертаційні дослідження як джерело визначення стану і тенденцій розвитку книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства в Україні (1994–2012) : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.03 / Лариса Анатоліївна Литвинова; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2013. – 19 с.

7. *Глазунова Л. В.* Дисертаційні дослідження як індикатор розвитку бібліографічної науки в Україні на сучасному етапі. – Вісник ХДАК. – Х., 2009. – Вип. 28. – С. 86–99.

8. *Пастушенко О. В.* Розвиток дисертаційних досліджень з історії періодичної преси в Україні у 90-х ХХ ст. – початку 10-х років ХХІ ст. : бібліографічний аспект // Рукописна та книжкова спадщина України. – К., 2012. – Вип. 15. – С. 301–323.

9. *Пастушенко О. В.* Питання історії українського державотворення та періодичної преси у сучасних дисертаційних дослідженнях в Україні // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2010. – Вип. 33. – С. 399–411.

10. *Пастушенко О. В.* Бібліографічні показники з історії преси та наукової періодики в Україні (1990–2011 рр.) як джерельна база історико-бібліографічних досліджень // Рукописна та книжкова спадщина України. – К., 2012. – Вип. 16. – С. 498–514.

11. *Пастушенко О. В.* Релігійна преса і періодика України як об'єкт дисертаційних досліджень / Рукописна та книжкова спадщина України. – К., 2013. – Вип. 17.

12. *Пастушенко О. В.* Періодичні видання історико-бібліографічного, книгознавчого та бібліотекознавчого спрямування як об'єкт сучасних досліджень // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2013. – № 2. – С. 69–73.

13. *Солонська Н. Г.* «Бібліологічні вісті» як явище української книгознавчої думки 20-х – початку 30-х років ХХ століття : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 / Наталія Гаврилівна Солонська. – К., 1997. – 23 с.; Бібліологічні вісті (1923–1930) : систематичний показник змісту / уклад. Г. І. Ковальчук; наук. ред., вступ С. І. Білокінь; Нац. парл. б-ка України. – К. : Абрис, 1996. – 157 с.

14. Бібліологічні вісті (1923–1930) : систематичний показник змісту / уклад. Г. І. Ковальчук; наук. ред., вступ С. І. Білокінь; Нац. парл. б-ка України. – К. : Абрис, 1996. – 157 с.

15. *Гринівський Т. С.* Часопис «Книгарь» як осередок вивчення видавничої справи в Україні періоду визвольних змагань (1917–1920 рр.) : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.05 / Т. С. Гринівський. – К., 2008. – 20 с.

16. *Плехова І. Д.* Часопис «Українська книга» (1937–1943) у контексті становлення української книгознавчої періодики першої половини ХХ століття : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.05 / Ірина Дмитрівна Плехова. – К., 2010. – 19 с.

17. *Бейліс Л. І.* Українська бібліотечна періодика 1991–2005 років : основні тенденції розвитку : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 / Леонід Ілліч Бейліс; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2006. – 18 с.

18. *Сошинська В. Є.* Професійна комунікація як фактор розвитку книжкової галузі : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.03 / Вікторія Євгенівна Сошинська; Київський нац. ун-т культури і мистецтв. – К., 2013. – 20 с.

19. Перелік цих вадань у систематизованому вигляді представлений у статті : *Пастушенко О. В.* Бібліографічні показники з історії преси та наукової періодики в Україні (1990–2011 рр.) як джерельна база історико-бібліографічних досліджень // Рукописна та книжкова спадщина України. – К., 2012. – Вип. 16. – С. 510–514.

20. *Коваль Т. В.* Журнали України 1917–1928 рр. у фонді Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як історико-книгознавче джерело : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / Тетяна Володимирівна Коваль; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 1998. – 16 с.

21. *Пинда Л. А.* Українські сільськогосподарські видання Східної Галичини як джерело бібліографічної інформації (20–30-ті роки ХХ століття) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 / Любов Арсентівна Пинда; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 1999. – 16 с.

22. *Клименко І. В.* Архіви українських часописів кінця ХІХ – початку ХХ ст. в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як джерело з історії редакційно-видавничої діяльності : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 / Ірина Валентинівна Клименко. – К., 2003. – 20 с.

23. *Ярошенко Т. О.* Електронний журнал в системі інформаційних ресурсів бібліотеки : друга половина ХХ – початок ХХІ ст. : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 / Тетяна Олександрівна Ярошенко; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2008. – 20 с.

24. *Горова С. В.* Періодичні електронні видання в системі бібліотечних інформаційних ресурсів (на базі аналізу інтернет-видань кінця ХХ – початку ХХІ ст.) : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.03 / Світлана Валеріївна Горова; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – 19 с.

25. *Сорока М. Б.* Становлення та розвиток системи реферування української наукової літератури (1991–2000 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 / М. Б. Сорока. – К., 2001. – 19 с.

26. *Присяжна Л. В.* Економічна періодика як ресурс підготовки бібліотечних інформаційно-аналітичних видань для управлінських структур : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.03 / Лілія Василівна Присяжна; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2013. – 22 с.